

**HUQUQIY MADANIYAT VA HUQUQIY TARBIIYANING O‘ZARO
MUNOSABATI**

Boyqobilov Zafar

Termiz davlat pedagogika instituti 2- kursmagistranti

Annotatsiya:

Mazkur maqolada huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiyaning o‘zaro uzviy aloqasi, ularning bir-birini to‘ldiruvchi va rivojlantiruvchi ijtimoiy-huquqiy hodisa sifatidagi mohiyati keng qamrovda tahlil etiladi. Huquqiy madaniyat jamiyatda huquqqa bo‘lgan munosabat, huquqiy ong darajasi, qonunlarga rioya etish, huquqiy qadriyatlarni anglash va ularga amal qilish ko‘nikmalarining majmui sifatida talqin qilinadi. Huquqiy tarbiya esa shaxsda huquqiy bilim, mas’uliyat, huquqiy xulq-atvor va ijtimoiy faollikni shakllantirishga xizmat qiluvchi uzluksiz va tizimli jarayon sifatida yoritiladi. Maqolada huquqiy tarbiya huquqiy madaniyatni shakllantirishning asosiy omili ekani, ayniqsa yoshlar ongida qonun ustuvorligi, huquq va majburiyatlar muvozanatini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etishi ilmiy asoslanadi. Ta’lim tizimi, oila, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari va davlat organlarining huquqiy tarbiya jarayonidagi o‘rni alohida tahlil qilinadi. Shuningdek, globallasuv va raqamli jamiyat sharoitida huquqiy tarbiyaning yangi shakl va usullarini joriy etish, huquqiy madaniyatni yuksaltirish orqali huquqbuzarliklarning oldini olish, fuqarolarning ijtimoiy-huquqiy faolligini oshirish masalalariga e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: huquqiy madaniyat, huquqiy tarbiya, huquqiy ong, huquqiy xulq-atvor, huquqiy qadriyatlar, qonun ustuvorligi, huquqiy davlat, fuqarolik jamiyati, yoshlar huquqiy tarbiyasi, huquqbuzarliklarning oldini olish.

KIRISH

Bugungi globallasuv va jadallashib borayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlar sharoitida huquqiy madaniyatni yuksaltirish masalasi har bir davlat uchun ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Jamiyatda qonun ustuvorligini ta’minlash, inson huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish hamda barqaror taraqqiyotga erishish, avvalo, aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyati darajasiga bevosita bog‘liqdir. Shu jihatdan, huquqiy madaniyatni shakllantirish va rivojlantirishning asosiy vositasi bo‘lgan huquqiy tarbiya masalasi alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Huquqiy madaniyat shaxsning huquqiy

bilimlari, huquqqa bo‘lgan hurmati, qonunlarga ongli ravishda amal qilishi hamda huquqiy xulq-atvorining barqarorligi bilan namoyon bo‘ladigan murakkab ijtimoiy hodisadir. U nafaqat alohida shaxsning huquqiy savodxonligini, balki jamiyatda adolat, mas’uliyat va qonuniylik tamoyillarining qaror topish darajasini ham ifodalaydi. Huquqiy tarbiya esa ana shu madaniyatni shakllantirishga yo‘naltirilgan maqsadli, uzluksiz va tizimli jarayon bo‘lib, shaxsda huquqiy ongni rivojlantirish, huquq va majburiyatlar muvozanatini anglash hamda huquqiy faol pozitsiyani shakllantirishni ko‘zda tutadi. Zamonaviy jamiyatda huquqiy tarbiya faqat ta’lim muassasalari doirasidagina emas, balki oila, mahalla, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari va davlat organlari faoliyati orqali amalga oshiriladigan ko‘p qirrali jarayon sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, yoshlar orasida huquqiy madaniyatni yuksaltirish, ularni huquqbuzarlik va huquqiy beparvolikdan himoya qilish, fuqarolik mas’uliyatini kuchaytirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Shu bilan birga, globallashtirish, raqamlashtirish va axborot makonining kengayishi sharoitida huquqiy munosabatlarning murakkablashuvi huquqiy tarbiya mazmuni va shakllarini yangilashni taqozo etmoqda. Bu esa huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiyaning o‘zaro munosabatini chuqur ilmiy tahlil qilish, ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlarni ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

Asosiy qism

Huquqiy madaniyat jamiyat taraqqiyotining muhim ko‘rsatkichlaridan biri bo‘lib, u huquqiy tizimning holati, huquqiy ong darajasi hamda qonunlarga nisbatan shakllangan ijtimoiy munosabatlar majmuini ifodalaydi. Huquqiy madaniyat faqatgina huquqiy normalarning mavjudligi bilan emas, balki ushbu normalarning jamiyat a‘zolari tomonidan qay darajada anglab yetilishi, qabul qilinishi va amalda qo‘llanilishi bilan belgilanadi. Shu ma’noda huquqiy madaniyat shaxsning huquqiy bilimlari, huquqiy e’tiqodi, huquqiy qadriyatlari va qonuniy xulq-atvori orqali namoyon bo‘ladi. Jamiyatda huquqiy madaniyatning yuksak darajada bo‘lishi qonun ustuvorligini ta’minlash, inson huquq va erkinliklarini himoya qilish hamda demokratik institutlarning samarali faoliyat yuritishi uchun mustahkam zamin yaratadi. Huquqiy madaniyatning shakllanishi tasodifiy jarayon emas, balki maqsadga yo‘naltirilgan, uzluksiz va tizimli huquqiy tarbiya natijasidir. Huquqiy tarbiya shaxsda huquqiy bilimlarni egallash bilan cheklanmay, unda huquqqa nisbatan ijobiy munosabatni, qonunlarga

hurmat va itoatkorlikni, huquqbuzarliklarga nisbatan murosasiz pozitsiyani shakllantirishga xizmat qiladi. Huquqiy tarbiya jarayonida shaxs nafaqat o'z huquq va majburiyatlarini bilib oladi, balki ularni hayotda to'g'ri qo'llash, huquqiy nizolarni qonuniy yo'l bilan hal etish ko'nikmalariga ham ega bo'ladi. Shu sababli huquqiy tarbiya huquqiy madaniyatning poydevori sifatida e'tirof etiladi. Huquqiy tarbiya va huquqiy madaniyat o'rtasidagi munosabat dialektik xarakterga ega bo'lib, ular bir-birini to'ldiradi va rivojlantiradi. Huquqiy tarbiya huquqiy madaniyatni shakllantiruvchi omil bo'lsa, huquqiy madaniyat huquqiy tarbiyaning natijasi sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, jamiyatda mavjud huquqiy madaniyat darajasi huquqiy tarbiya jarayonining yo'nalishi, mazmuni va samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Yuqori huquqiy madaniyatga ega bo'lgan jamiyatda huquqiy tarbiya tizimi yanada rivojlangan, izchil va samarali bo'ladi, past huquqiy madaniyat sharoitida esa huquqiy tarbiya ko'pincha formal xarakter kasb etadi. Huquqiy madaniyatning tarkibiy tuzilmasini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, u huquqiy ong, huquqiy bilim, huquqiy qadriyatlar, huquqiy faoliyat va huquqni qo'llash amaliyotining o'zaro bog'liq elementlaridan tashkil topadi. Ushbu elementlarning har biri huquqiy tarbiya orqali shakllantiriladi. Masalan, huquqiy ong shaxsning huquqiy hodisalarga nisbatan bo'lgan qarashlari va baholarini ifodalasa, huquqiy bilimlar qonun normalarini anglash va tushunish imkonini beradi. Huquqiy qadriyatlar esa adolat, tenglik, qonun ustuvorligi kabi fundamental tamoyillarni qabul qilishda namoyon bo'ladi. Huquqiy tarbiya mazkur elementlarning uyg'un rivojlanishini ta'minlaydi. Huquqiy tarbiyaning ijtimoiy ahamiyati shundaki, u jamiyatda huquqbuzarliklarning oldini olishga xizmat qiladi. Huquqiy bilim va ong yetishmagan sharoitda shaxslar ko'pincha huquqbuzarlik sodir etish oqibatlarini anglab yetmaydi yoki qonun talablariga befarq bo'ladi. Huquqiy tarbiya esa shaxsda huquqiy mas'uliyat tuyg'usini shakllantirib, qonunbuzarlikning ijtimoiy zararli oqibatlarini anglashga yordam beradi. Natijada huquqiy madaniyatning oshishi jamiyatda ijtimoiy tartib va barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Huquqiy tarbiya jarayonida ta'lim muassasalarining o'rni alohida ahamiyatga ega. Maktabgacha ta'limdan boshlab oliy ta'limgacha bo'lgan bosqichlarda huquqiy bilimlarning izchil berilishi shaxsning huquqiy madaniyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, yoshlarning huquqiy tarbiyasi jamiyat kelajagini belgilovchi strategik masala hisoblanadi. Yosh avlodda huquqqa hurmat, fuqarolik mas'uliyati va qonuniy xulq-atvorni shakllantirish orqali kelajakda huquqiy davlatni mustahkamlash mumkin bo'ladi. Zamonaviy sharoitda huquqiy tarbiya shakl va usullarini

takomillashtirish zarurati tobora ortib bormoqda. An'anaviy ma'ruza va tushuntirish usullari bilan bir qatorda interaktiv metodlar, huquqiy treninglar, sud jarayonlari modellashtirilgan mashg'ulotlar, ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalardan foydalanish huquqiy tarbiya samaradorligini oshiradi. Bunday yondashuvlar shaxsning huquqiy bilimlarini mustahkamlash bilan birga, uning huquqiy faoliyatini ham faollashtiradi. Huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiyaning o'zaro munosabati davlat siyosati darajasida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat tomonidan huquqiy madaniyatni yuksaltirishga qaratilgan konsepsiyalar va dasturlar huquqiy tarbiya tizimini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunda fuqarolik jamiyati institutlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va ommaviy axborot vositalarining hamkorligi huquqiy tarbiya jarayonining qamrovini kengaytiradi. Natijada huquqiy tarbiya jamiyatning barcha qatlamlarini qamrab olib, barqaror huquqiy madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Huquqiy madaniyatni yuksaltirish masalasi zamonaviy davlat boshqaruvi va jamiyat taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, globallashtirish sharoitida huquqiy munosabatlarning murakkablashuvi, axborot oqimining tezlashuvi va ijtimoiy munosabatlarning rang-baranglashuvi shaxsdan yanada yuqori huquqiy savodxonlik va mas'uliyatni talab etmoqda. Shu nuqtayi nazardan huquqiy tarbiya nafaqat huquqiy bilimlarni yetkazish vositasi, balki shaxsning huquqiy tafakkurini shakllantiruvchi strategik mexanizm sifatida qaralishi lozim. O'zbekiston Respublikasida huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya masalalariga davlat siyosati darajasida alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, Prezident Shavkat Mirziyoyev o'z asarlari va nutqlarida qonun ustuvorligi va huquqiy ongni yuksaltirish masalasini jamiyatni isloh qilishning muhim sharti sifatida ta'kidlaydi. Davlat rahbari "xalq qonunlarni bilsa, unga amal qilsa va o'z huquqlarini talab qila olsa, jamiyatda adolat qaror topadi" degan g'oyani ilgari surib, huquqiy madaniyatni yuksaltirishni demokratik islohotlarning tayanch omili sifatida ko'rsatadi. Ushbu yondashuv huquqiy tarbiyaning faqat majburiy me'yorlarni tushuntirish bilangina cheklanmasdan, fuqarolarda faol huquqiy pozitsiyani shakllantirishga qaratilishi zarurligini anglatadi. Unda qonunlarning hayotda ishlashi, ularning ijrosi fuqarolarning huquqiy savodxonligiga bevosita bog'liqligi ta'kidlanadi. Mazkur g'oya huquqiy tarbiya va huquqiy madaniyat o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqligini ilmiy jihatdan asoslash imkonini beradi. Chunki huquqiy tarbiya orqali shakllangan huquqiy madaniyat qonunlarning real hayotda samarali amal qilishini ta'minlaydi. Huquqiy madaniyatning yana bir muhim jihati — fuqarolarning

davlat va huquq institutlariga bo‘lgan ishonchidir. Agar huquqiy tarbiya natijasida shaxs qonunlarni adolatli va himoyaviy mexanizm sifatida qabul qilsa, uning huquqiy faolligi ortadi. Huquqiy tarbiya va huquqiy madaniyatning o‘zaro aloqadorligi jamiyatda huquqiy mas’uliyatni shakllantirish jarayonida ham yaqqol namoyon bo‘ladi. Huquqiy mas’uliyat faqatgina huquqbuzarlik sodir etilganda javobgarlikka tortilish bilangina emas, balki shaxsning qonun talablariga ongli ravishda amal qilishga bo‘lgan ichki ehtiyoji bilan belgilanadi. Bunday ehtiyoj esa huquqiy tarbiya orqali shakllanadi. . Huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya masalasini siyosatshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilish ushbu tushunchalarning jamiyat siyosiy tizimi bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi. Huquqiy madaniyat faqat huquq sohasiga xos hodisa bo‘lib qolmay, balki fuqarolarning siyosiy ongini, davlat institutlariga bo‘lgan munosabatini va fuqarolik faolligini belgilovchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli huquqiy tarbiya jarayoni siyosiy ijtimoiylashuvning ajralmas qismi sifatida qaralishi mumkin. Huquqiy tarbiya orqali shaxs davlat va huquq institutlarini anglaydi, ularning jamiyatdagi o‘rnini tushunadi va o‘zini ushbu tizimning faol subyekt sifatida his eta boshlaydi. Huquqiy madaniyatning rivojlanishi jamiyatda siyosiy barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Qonunlarga nisbatan hurmat va ishonch mavjud bo‘lgan jamiyatda siyosiy qarorlar legitim tarzda qabul qilinadi va amalga oshiriladi. Bu jarayonda huquqiy tarbiya fuqarolarning siyosiy jarayonlarda ongli ishtirokini ta’minlaydi. Natijada huquqiy madaniyat nafaqat shaxsiy xulq-atvorni, balki ommaviy siyosiy munosabatlarni ham tartibga soluvchi mexanizmga aylanadi. Huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya masalasini chuqurroq tahlil qilishda siyosiy-huquqiy tafakkur rivojiga hissa qo‘shgan olimlarning qarashlari muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Siyosatshunoslik va huquq nazariyasida huquqiy madaniyat ko‘pincha jamiyatning siyosiy yetukligi va demokratik rivojlanish darajasi bilan bevosita bog‘lab talqin etiladi. Shu jihatdan, huquqiy tarbiya nafaqat huquqiy ongni, balki siyosiy faollik va fuqarolik pozitsiyasini shakllantiruvchi omil sifatida ham namoyon bo‘ladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan, o‘zaro ta’sir etuvchi va bir-birini to‘ldiruvchi ijtimoiy-huquqiy hodisalar ekanligini ko‘rsatdi. Huquqiy madaniyat jamiyatda qonun ustuvorligi, huquqqa hurmat va fuqarolarning huquqiy faolligi darajasini belgilovchi muhim

mezon bo'lsa, huquqiy tarbiya ushbu madaniyatni shakllantirish va yuksaltirishning asosiy mexanizmi hisoblanadi. Demak, huquqiy tarbiya samaradorligisiz yuksak huquqiy madaniyatni qaror toptirish mumkin emas. Maqolada huquqiy tarbiyaning uzluksizligi va tizimliliigi shaxsda huquqiy ong, mas'uliyat va qonunlarga ongli rioya qilish ko'nikmalarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekani asoslandi. Ayniqsa, yosh avlodning huquqiy madaniyatini yuksaltirish huquqbuzarliklarning oldini olish, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning muhim sharti sifatida namoyon bo'ladi. Bu jarayonda ta'lim muassasalari, oila, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari hamda davlat organlarining hamkorlikdagi faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, globallashev va raqamli jamiyat sharoitida huquqiy munosabatlarning murakkablashuvi huquqiy tarbiya mazmuni va usullarini zamon talablariga mos ravishda takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish, innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etish orqali huquqiy tarbiya samaradorligini oshirish huquqiy madaniyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiyaning uyg'unligi jamiyatda adolat, qonuniylik va ijtimoiy mas'uliyatni mustahkamlashning muhim omili bo'lib, huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etishda strategik ahamiyatga ega. Mazkur yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlarni chuqurlashtirish va amaliy mexanizmlarni takomillashtirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.